

Toespraak

De anjer in het knoopsgat

Toespraak gehouden door de heer A. de Clerck, Minister-Staatssecretaris voor de Nederlandse Cultuur, ter gelegenheid van de hulde aan de dichter J. C. Bloem, laureaat van de prijs der Nederlandse Letteren 1963-1965.

Van een minister, evenmin van een minister voor cultuur, althans niet in de openlijke uitoefening van zijn functies, verwacht men literaire geschiedschrijving of het ijken van een gevestigde faam. Men acht hem reeds wijs genoeg als hij zich voor het toekennen van een prijs aansluit bij een verstandige jury. Dit is dan weer geschied bij het toekennen van de zo zeer nodige als begeerde gemeenschappelijk door noord en zuid gestichte Prijs der Nederlandse Letteren. Deze prijs is de anjer (of moet ik zeggen de tulp of de azalea?) in het knoopsgat van onze kulturele integratie. We mogen er trots op zijn dat hij bestaat, we moeten er over waken dat hij onze letteren verder verstrengelt. Ik zou lang willen leven om de lijst na te gaan van vele dezer prijzen. Wat een glanzende ketting Nederlands genie zouden wij te zien krijgen. Reeds de eerste schakels zijn benijdenswaardig sterk: Teirlinck, Roland Holst, Streuvels; vandaag Bloem. Zij die tot nog toe werden bekroond kunnen beschouwd worden als onze rijpste talenten. Ik weiger in de volgorde een regelmaat te zien van afwisseling. Deze prijs is geen staplied: zuid-noord, zuid-noord Ik beken ook openlijk dat volgens mij de prijs niet per se moet toegekend worden aan vaste waarden, gepaard met eerbied voor de ouderdom. Wel wordt de prijs toegekend voor het gehele oeuvre van een auteur maar wie belet

de Belgische minister-staatssecretaris
A. de Clerck

een bekroonde, dit werk na onze officiële erkenning verder te trekken, te wijzigen desnoods, nieuwe genres en thema's aan te snijden? Laten we eerder in de laureaat een symbool zien van onze totale letterkundige verworvenheden onafgezien van land en leeftijd. Ik vermoed ook dat de jury meer dan één gelijkwaardig talent in de schommelende schaal van haar oordeel heeft gewikt. Geen enkele laureaat zal het dus euvel duiden als wordt verklaard dat wij veel rijker zijn dan die ene gelauwerde. In mijn hulde wil ik dan gaarne hen betrekken die de prijs reeds gisteren verdienden en hem

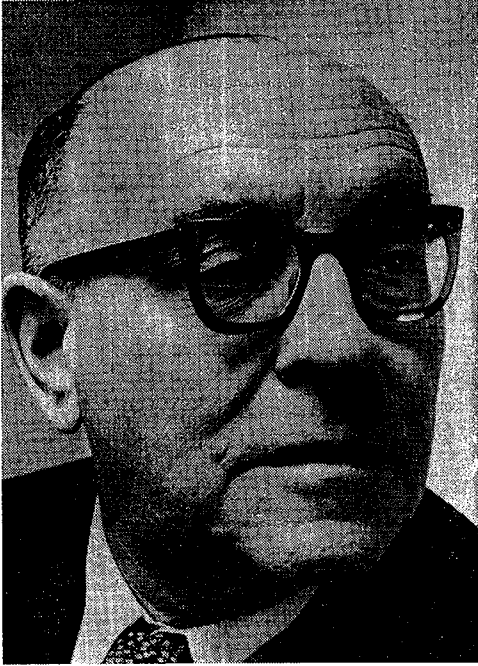
misschien pas morgen toegewezen krijgen. Jacques Bloem hij is hier niet. Als we beroep doen op ons vermogen van ubiquiteit, dan stappen wij in onze verbeelding door Overijssel naar het dorpje Kalenberg dat ginds langs de oude waterweg naar Friesland verloren ligt in de eenzaamheid van een uitgeveende streek. Landschap waar Bloem, welke deze eenzaamheid lief is, misschien wel een zoveelste verlangen mee- en doormaakt, nl. hier op dit moment bij ons te zijn. In zijn streek doet men aan riet-snijden, heeft men mij gezegd. Ik wens hem, en dit mag zeker mede namens mijn Nederlandse collega geschieden, de mooiste rietstaal toe die men ginds in de herfst nog vinden kan en dat iemand er voor hem dan de zeven gaatjes in snijde, zodat hij zich zoals Richard Minne destijds troosten kan met het vers:

*De wereld is een fluit met zoveel duizend monden,
een gedicht waarvan het slot klinkt:
Dat maakt me een blijde dag te meer.
En dat is veel.*

De grote dichter Bloem heeft trouwens zijn leven lang het wel en wee van vele verwachtingen gekend. Met diepe eerbied - heeft hij deze dag dan voorzien? - murmel ik voor ons allen de laatste twee verzen uit zijn meesterlijk gedicht: 'De gelatene'

*Maar in alleen zijn is nu rust te vinden,
en dan: 't had zoveel erger kunnen zijn.*

Jacques Bloem, wij groeten U erkentelijk uit de verte ... De verte, dames en heren, het verschiet van onze Nederlandse wezenheid, - is het vandaag niet een goede gelegenheid om er ons in enkele volzinnen over te bezinnen? Wij moeten niet alleen elkaar weer zoeken, wij moeten vermijden dat wij, beide nochtans met de beste inzichten bezield, langs andere paden elkaar opnieuw verliezen.

de dichter mr. J. C. Bloem

De dichter J. C. Bloem, geboren in 1887, heeft eens in een gedicht de vraag gesteld, de welhaast sindsdien klassiek geworden vraag:

*Is dit genoeg: een stuk of wat gedichten,
Voor de rechtvaardiging van een bestaan. . ?*

Een stuk of wat gedichten, d.w.z. een boek van omstreeks 250 bladzijden, getiteld **Verzamelde Gedichten**, onlangs verschenen als definitieve uitgave, herbergt de hele oogst van dit leven. Dat boek geeft, zo meent de jury, een afdoende antwoord op de gestelde vraag. De helderheid en de geheimzinnigheid van deze steeds soberder geworden poëzie is zo overtuigend en van een zo uitzonderlijk formaat, dat zij de bekroning met de Prijs der Nederlandse Letteren ten volle rechtvaardigt en, meer dan dat, ook een bestaan zin geeft, als men op een ander vlak durft spreken.

En toch is deze vraag in het gedicht van Bloem allermint een retorische. Zijn poëzie is gespannen op de polen van hoop en wanhoop. De bitterheid van het bestaan, de sleur van het dagelijkse leven met zijn afstompende wreedheid en gevoelloosheid met niets anders aan het einde dan de onverbiddelijke dood, de grote leegte en ontluistering, dat is een werkelijkheid waarmee Bloem zijn lezers op vele bladzijden van zijn werk confronteert:

*Geen leed is voor de levenden te ontvlieden,
Maar in één aarde eindigt alle pijn,
Waar de verradenen en die verrieden
Vergeten in de slaap der eeuwen zijn.*

Maar die verschrikkelijke werkelijkheid leidt de dichter niet tot opstand, tot razernij, zoals zij dat soms andere dichters gedaan heeft, maar tot een berusting:

*Men begint met het leven te aanvaarden
En eindelijk aanvaardt men de dood.*

Daarin is Bloem een dichter in de traditie van het elegische levensbesef, maar dan met een zeer donkere ondertoon, dichter staande bij de Prediker dan bij Horatius. 'Al deze dingen worden zo moe dat niemand het zou kunnen uitspreken', dat is de toon van de wijsheidsliteratuur, waar deze poëzie zo dicht bij staat. Maar wijsheid, aanvaarding, berusting is maar de halve waarheid, anders zou deze poëzie niet geschreven zijn. Er is een andere pool in dit dichterschap, die men zou kunnen noemen die van de hoop tegenover de wanhoop, maar die beter omschreven wordt, als men spreekt van een geheim besef van een volmaakte vervulling, een opperste zaligheid, die in dit leven, op deze aarde, ondanks alles aanwezig is. Men kan daar niet over beschikken, het geluk niet naar de hand zetten, maar het is er, en het is aanwezig in de vreemdste dingen en op de onverwachtste ogenblikken. Al is alles vergankelijk en lijkt het zinloos:

*Toch zullen bij het sluiten van de kring,
Waarin ons dreef des levens streng beschikken,
Die als de lucht onhoudbare ogenblikken
Onze enige eer zijnen rechtvaardiging*

Dat is het geheim van het leven, de glans, hoe omsluierd, hoe duister ook, die er in alle bitterheid toch is. Het is, zoals de dichter zegt, een doodlijke verrukking, een schijnsel in de nacht, b.v. van het zachte licht van een lantaren dat schijnt 'op de donkere, gedempte blaren,' of van de sfeer van een stad bij avond:

*Die duistre straten,
Die atmosfeer van mist en zaligheid,
Wanneer het avond wordt en het verlaten
Plaveisel vochtig is en vreemd en wijd.*

Het is de betovering van wolken in de stad 'omrand door zolderramen', of van een herfst:

*En de herfsthemel straalt, waar grote stille
Wolken verheven en doorschijnend staan.*

Het is bijna altijd een geluk in de nacht, te vinden in de geheime glans van maan en sterren. Een verzoening tussen dag en nacht is er niet. Bloems poëzie is een romantische, die bestaat bij de genade van de onvervuldheid, van de spanning tussen dag en nacht, licht en donker:

*Ik wens slechts, nu de dag mij is vergleden,
En zijn verneeding van mij henen glijdt
Dat ik mijn nooit-gesproken tederheden
Aan 't ruisend hart des donkren nachts belijd.*

Niet uitgesproken zijn de tederheden en toch telkens wel uitgesproken. Een belangrijk thema van Bloems poëzie is zijn schuwe en gekwetste maar steeds aanwezige hunkering naar liefde en menselijkheid. Al lijkt hij buiten het dagelijks gedoe in een eigen wereld te verkeren, als het er op aan komt is hij met huid en haar bij het menselijk bestaan betrokken. Toen het in de oorlog er werkelijk op aan kwam en aller menszijn in het geding was, schreef hij een gedicht als het trotse loflied Aan de geallieerde vliegers. En wat het leven waard was sprak hij uit in zijn klassieke ode Na de bevrijding, met oa. de strofe:

*Waard is het, vijf jaren gesmacht te hebben,
Nu opstandig, dan weer gelaten, en niet
Een van de ongeborenen zal de vrijheid
Ooit zo beseffen.*

De dichter kan de mensen om hem heen soms verachten als 'de dwaze of vele schaar', maar hij beschrijft ook hoe hij op een avond in de trein uitziet op de 'huizenscharen':

*Ziet, dan gloeien lichte vensters open,
Waar de mensheid zich een woon verkoos.
En mijn hart is plotseling volgelopen
Van een liefde, vreemd en mateloos.*

Hij bezint er zich op dat hij met al deze mensen in één sterfelijkheid is verbonden, en in één verlangen verenigd. Menselijke liefde heeft het verschrikkelijke, dodelijke bestaan ondanks alles doorschonen, zo leest men het in de prachtige verzen Aan mijn ouders, of in het ontroerende Huiswaarts reizende. En zelfs in de laatste in hun soberheid steeds bitterder gedichten wordt liefde beleden:

*Door deze alleen is dit rampzalig leven
Tot onuitsprekelijk geluk gemaakt.*

Het is waar, Bloem is de dichter van een oeuvre dat beperkt is in omvang, beperkt ook misschien in thematiek, draaiend om niets anders dan het enkelijke menselijke bestaan, gevangen in vertwijfeling maar doorstraald van een geheim licht. Maar juist in die beperking heeft hij een volledig meesterschap bereikt. Het is daarom een eer voor de jury hem voor de Prijs der Nederlandse Letteren voor te dragen om zijn gehele dichterlijke werk.

De Jury,

prof. dr. N. A. Donkersloot
K. Fens
dr. J. W. Schulte Nordholt
H. J. Michaël

C. Bittremieux
prof. dr. R. F. Lissens
prof. dr. J. Weisgerber
K. Jonckheere

Den Haag/Brussel

8 oktober 1965.